

Available online at <http://dergipark.gov.tr/iujad>
Inonu University Journal of Art and Design
Faculty Homepage: <http://www.inonu.edu.tr/tr/gsf>

Yok Olmuş Bir Yapının Bellekteki Yeri: Trabzon Opera Binası The Location Of A Demolished Building In Memory: Trabzon Opera House

Zeynep Yanılmaz^a, Şengül Yalçınkaya^{b,*}

^a Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, 61080, Türkiye

^b Doçent Doktor, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, 61080, Türkiye

Article history: Received 03.03.2022 / Accepted 30.06.2022

ÖZET ABSTRACT

Günümüzde kentler, modernleşmenin bir adımı olarak hızla değişmekte ve bu değişim sonucunda zamanla kültürel ve biçimsel özgünlüklerini kaybederek aynı özellikleri taşımaya başlamaktadır. Bu çalışmada amaç, sosyo-kültürel yaşam içerisinde yer alan mimari yapıların kent kimliğinin ve toplumsal belleğin oluşması için korunması gerekliliğine dikkat çekmektir. Problem 1958'de yıkılan Trabzon Sümer Sineması özelinde ele alınmış olup, kent tarihinde önemli bir yere sahip olmasına karşın yok olan bir yapının toplum belleğinde ne ölçüde ve nasıl taşındığı irdelenmiştir. Buradan hareketle yapının kent yaşamı ve kimliği için önemini tespit edebilmek adına yapıyı görmüş-kullanmış kişiler ve araştırmacılardan oluşan 8 kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda kentlerde yer alan yapıların, kente ve kentiye sundukları işlev ve sağladıkları sosyal değerlerin önemi irdelenmiş ve bu yapıların fiziksel olarak yok olmasının zaman içerisinde yapının kente kazandırdığı değerlerin de yok olmasına neden olduğu ortaya koyulmuştur. Bir yapının eskimesi, işlev kaybı veya kapasite olarak yetersiz kalmasının yıkılması için bir gerekçe olarak sunulmaması ve kent için öneminin iyi sorgulanması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma ile kent kimliği için önem arz eden bir yapı ile ilgili veri elde etmenin yanı sıra kent kimliği ve sürekliliği açısından bu tür yapıların fiziksel varlığının korunabilmesi gerekliliğine de vurgu yapılmıştır.

Today, cities are changing rapidly as a step of modernization and as a result of this change, they lose their cultural and formal authenticity over time and begin to have the same characteristics. The aim of this study is to draw attention to the generation of city identity and social memory by protecting architectural buildings located in socio-cultural life. The problem was dealt with through the Trabzon Sumer Cinema which was destroyed in 1958. How a building, as an important placeholder in the history of the city and a bearer of memories of society was demolished, was examined. In order to determine the importance of the building for the urban life of Trabzon and its identity, interviews were made with eight people who have seen and used the building and researchers. As a result of these interviews, the functions of the buildings in the cities and the importance of the social values they carry were examined and it was revealed that the physical disappearance of these buildings paved the way for the disappearance of the values that the building brought to the city over time. In this context, in addition to obtaining data about a building that is important in terms of urban identity, the necessity of preserving the physical existence of such structures in terms of urban identity and continuity has been emphasized.

Keywords: Identity, Social Memory, Destruction, Evanescence, Trabzon Sumer Cinema

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Toplumsal Bellek, Yıkma, Yok Olma, Trabzon Sümer Sineması

1. GİRİŞ

Günümüzde kentler; göçler, sanayileşme ve küreselleşmenin de etkisiyle yoğun ve hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Yaşanan değişimin etkileri fiziksel çevrede kendini göstermektedir. Kentler, çeperlerindeki yeni yapılaşmalarla ve yol ağlarıyla büyürken, merkezlerinde kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, soylulaştırma gibi geniş ölçekli veya tekil yapı ölçeğinde yıkımlar ile yeni yapılaşmalara alan açılmaktadır. Değişimin temelini yeni ekonomik sistem ve sisteme hizmet eden yapılar oluşturmaktadır. Günümüzde kentlerin yapımında tüketimci anlayış benimsenmektedir. Bu süreçte kentler biçimsel ve kültürel bütünlük ve benzersizliklerini de yitirmiştir (Bookchin, 1992). Kentin tarihi, yer özellikleri, kültürel ve sosyal çevresi gözardı edilerek zamanla eklenen ya da yok edilen fiziksel bileşenler

* Corresponding author.

ile kentler, sahip oldukları kimliklerini kaybetmekte ve kendisi ile aynı kaderi paylaşan kentlere benzemektedir.

Kentlerde yaşanan değişim sırasında, yapıların geçmişi anımsatma potansiyelleri açıkça göz ardı edilmektedir. Oysa kentsel çevrede süreklilik duygusu mekanlar aracılığıyla verilebilmektedir (Nora, 2006). Duyarlı koruma anlayışlarından uzak şekilde kentleri dönüştürmek, miras ve anı değeri taşıyabilecek bölgelerde dikkatsizce yıkma eğiliminde bulunmak, kentsel sürekliliğe karşı da bir engel oluşturmakta ve toplumsal belleğe telafisi imkânsız zararlar vermektedir. Artun (2011), kent mekanındaki kimi yapıların yıkımını yenilgi olarak nitelendirmektedir. Özellikle de belirli bir ideoloji ya da akımın ürünü olan mimari yapıların yok edilmesi, sembolize ettikleri kültürlerin de yenilgisi şeklinde değerlendirilmektedir. Bu yıkımlar yalnızca yapıların fiziksel varlığını kaybetmesinin değil aynı zamanda toplum üzerinde oluşturduğu etkilerin ve o dönemin kültürel sembollerinin de yıkılması anlamını taşımaktadır.

Toplum hafızasında yer etmiş yapılar, insanları birbirine bağlayan ortak duyguların belirmesine ve serpilmesine katkı sağlar. Böylece toplumsal bellek, kent geçmişinde yer eden yapıların çeşitli yapısal ve mekânsal öğelerle belleğe kodlanmasıyla birlikte, kentsel bellekle bütünleşir. Başlangıçta işlevleriyle var olan yapılar, biçimleri ve yerle kurdukları güçlü bağ sayesinde işlevlerini zamanla yitirirler bile kentte biçimlenmesine vesile oldukları değerlerin nesnesi olarak önemlerini korumayı sürdürür (Ganiç, 2016). Yapılar kentte ve kentlilerin belleklerinde bıraktıkları izler ile geleceğe taşınır. Bu amaçla, planlanan yıkım ya da dönüşüm uygulamalarında fiziksel çevrenin toplumsal bellekteki yerinin araştırılması doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yapılar insanlar için yalnızca onları çevreleyen dört duvardan ibaret değildir. Buldukları konum, yükledikleri işlev, taşıdıkları anlam onlara fiziksel varlıklarından öte anlamlar yüklenmesini sağlar. Sosyal yaşam içerisinde yer alarak gündelik yaşantıya dair her türden deneyime eşlik ederler. Böylece yapılar ve mekânlar, günlük yaşamımızın parçası haline gelir; bu da yapılarla insanlar arasında bağlar kurulmasını sağlar. Özak (2008)'e göre; anılarla, deneyimlerle, algılarla, duyumlarla desteklenmiş bir mekân bellekle ilişkilendirilir, eşleştirilir, bellekte yönlendirilir, bellekle karşılaştırılır ve onunla kodlanır. Tüm bu süreçte yapıyla kurulan bağ kuvvetlenir.

Gündelik yaşantıyı oluşturan fiziksel çevre, bireysel ve toplumsal belleklerin oluşumuna katkı sağlar. Bundan dolayıdır ki mekânlar, belleğin oluşum sürecinde 'yer' niteliği taşır. Belleğin kurgulanmasında mekânlar yalnızca fiziksel özellikleriyle değil toplumsal özellikleriyle de değerlendirilir. Fakat mekân, toplumsal hafızanın kurgulanması ve bunun gelecek nesillere taşınması için gerekli algısal verileri insanlara sunmayı başarır (Erman ve Özaloğlu, 2017). Bir başka deyişle mekân, toplumsal hafızanın oluşumuna katkı sağlayan, fiziksel olarak deneyimlenmiş alanlar bütünüdür. Böylece, Chevalier, "toplumsal mekânın yokluğunda, herhangi bir topluluk, kendi kimliğini oluşturacak temelden yoksun kalır" ifadeleriyle, toplumsal kimliğin oluşumu ve sürekliliği bağlamında kolektif düşüncenin mekân ile ilişkisine değinmiştir (Akt. Erman ve Özaloğlu, 2017). Mekân ve bellek arasındaki ilişki bireysel özellikler ve çevresel faktörlerle belirlenir. Bireyin mekânla kurduğu ilişkinin boyutları o mekânın hangi unsurlarıyla belleğe kazındığını belirler. Dolayısıyla mekânın akılda kalması bireyin mekânla kurduğu duygusal bağ ile doğrudan ilişkilidir.

Sigmund Freud (1856-1939), belleğin bireysel seçimler sonucunda hatırlama ve unutma pratikleriyle yakın ilişkisine değinmiştir. Bilinçaltının hatırlamak istemediklerini bastırıp yok etmesiyle gerçekleşen unutma, aynı zamanda bir çeşit bireysel savunma mekanizmasıdır. Freud'a göre, tüm bunlar 'bireysel belleği' oluşturur (Çalâk, 2012). Bireysel belleğe ilişkin görüşler bununla sınırlı değildir. Aynı dönemlerde Henri Bergson (1859-1941) belleğin, özünde ruhsal olduğunu ve beynin belleği mevcut edime yönlendirerek anıları şimdiki zamana kazındığını savunur. Bergson (1939)'a göre kişiye özgü algılama kültürel ve psikolojik farklılıklara dayanır ve kişinin imgelemine oluşturur. Bütün bunlar bireysel belleğin savunusudur.

Bergson'un öğrencisi olan Halbwachs konuya başka bir açıdan yaklaşır; belleği sosyal koşullara bağlı bir mekanizma olarak tanımlar. Bireysel belleğin oluşumu ve devamlılığı için sosyal çevrenin mevcudiyetini zorunlu görür. Bireye ait olmasına rağmen bellek, toplumsal kazanım sonucunda oluşur. Halbwachs'ın geliştirdiği bu sosyal çerçeve, 'toplumsal ya da kolektif bellek'

olarak tanımlanır (Akt. Assmann, 2001). Yalnızca bizi ilgilendiren hatıraların bile, bize başkaları tarafından hatırlatılması, Halbwachs'ın asla yalnız olmadığımız savunusunu ve 'kolektif bellek' yaklaşımını doğrular. Aynı şekilde "anılar hafızanın içinde bireysel şekilde yer edinseydi, kişi geçmişini yeniden yaşıyor izlemine sahip olurdu" önermesiyle hafızanın bireysellikten uzak toplumsal çerçevesine işaret eder. Bu görüşleriyle hocası Bergson'un çalışmalarını farklı bir bakış açısıyla ileriye taşımıştır. Benzer şekilde belleği toplumsal açıdan irdeleyen yeni görüşlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Olick (1999), bireysel belleğin bağlı olduğu toplumdan etkilendiğini savunmanın ne anlama geldiğini iki kültür üzerinden irdelediği çalışmada, kolektif belleğin; bireysel hatıraların toplamı, resmi anımlar, toplumsal semboller ve ortak kimlikleri kuran ve somutlaştırılmamış nitelikleri ifade etmek üzere kullanıldığını dile getirmektedir. Kolektif belleğe ilişkin kavramsal söylemlerin sınırlı kaldığını iddia ederek 'toplu bellek' 'kolektif bellek' ayrımını getirir. Burada toplum belleği, kolektif bellekten psikolojik yönüyle ayrılır.

Bireyin ve toplumun kendini oluşturması sürecinde geçmişini ne oranda, nasıl hatırladığı ya da unuttuğu onun sosyo-kültürel yapısını yansıtır. Kişisel ya da toplumsal bellekte yer eden her ögenin kaydedilmesi ve gelecek kuşaklara taşınması belleğin sürekliliği bağlamında büyük önem taşır (Ünlü, 2017). Mekânların toplumsal bellekteki varlığına ilişkin söylemler bu sürekliliği hafızanın toplumsal etkileri üzerinden ortaya koymaktadır.

Halbwachs'ın, belleğin toplumsal olduğuna ilişkin savunuları, yapılı çevre ile birey arasındaki etkileşimi bellek üzerinden değerlendiren yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Aldo Rossi (2006), 'Şehrin Mimarisi' adlı kitabında kenti ve kent mimarisini oluşturan tüm değerlerin kolektif belleği oluşturduğundan bahseder. Kısaca, kentin kendisi o topluluğun kolektif belleğidir.

Toplumsal ve bireysel eylemlerin şekillendirdiği kentsel yapılı çevre, kolektif belleğin kurgulanmasını büyük ölçüde etkileyerek kentsel belleği, mekâna bağlı belleği oluşturur (Ünlü, 2017). Kentsel bellek de tıpkı toplumsal bellek gibi mekânların insanlarda bıraktığı izlenimlerdir ve olayların sonucunda oluşur. Lynch (2012), kentlerin görünümünün önemi ve değiştirilebilir olup olmadığı hususunda kaleme aldığı 'Kent İmgesi' adlı eserinde çevresiyle bütüncül bir bağ kurması gereken kentlerin, kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle ve geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla toplumsal yaşamın merkezi olan kentler, kolektif belleği meydana getirir. Kentsel bellek ile mekân arasındaki etkileşim, toplumsal belleği olgunlaştırırken bu süreç aynı zamanda kentsel kimliğin oluşmasını da sağlar. Bireysel algılamaya farklılıkları toplumsal belleğin çeşitliliğini mümkün kılar.

Bir yapı, kent kimliğine önemli bir katkıda bulunuyorsa, bu yapıyla ve çevresiyle ilgili alınacak her türlü karar, toplum belleğinde oluşturacağı hasarlar dikkate alındığında büyük bir öneme sahiptir. Toplum nezdinde 'keşke olmasaydı...' şeklinde yorumlanacak müdahaleler, başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalini de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bu tutum, toplumsal belleğe kodlanmış olacak ve yıllar sonra değişen kent ve kentli imajına rağmen bir noktada su yüzüne çıkacaktır.

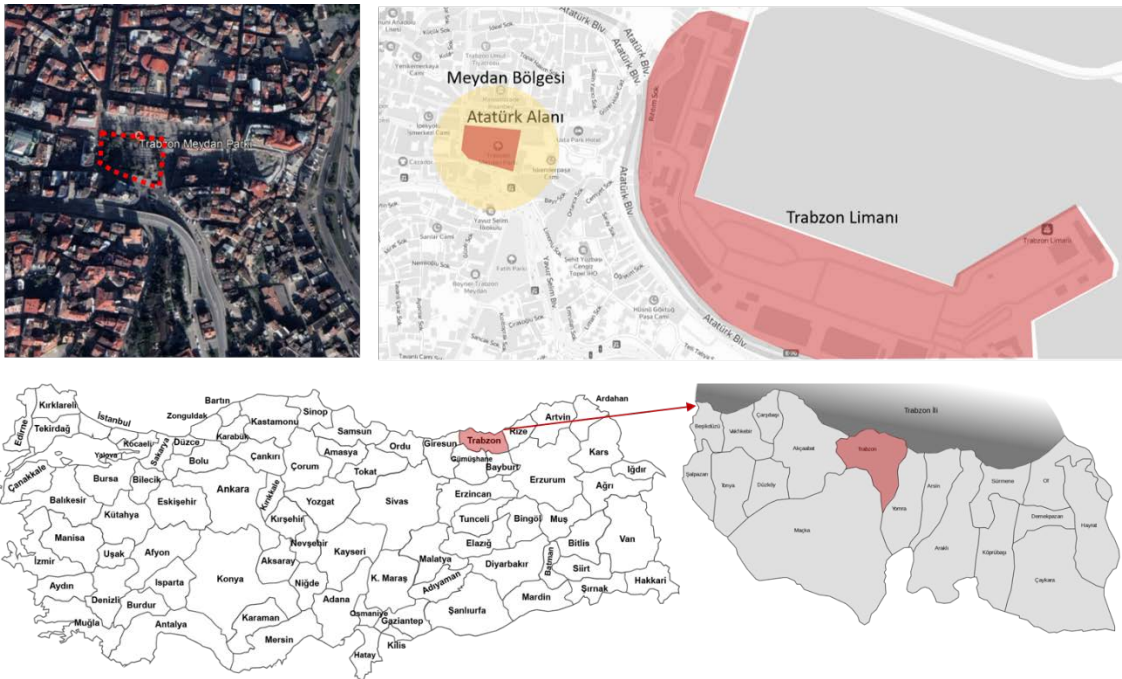
Son dönemde Türkiye'de yıkılma tartışmalarıyla gündeme gelen yapıların yanı sıra süreçte yıkılan önemli kentsel yapılara da rastlanmaktadır. Bir yapının yıkılması sadece fiziksel bir yıkım olmakla kalmamakta, etrafında oluşturduğu sosyo-kültürel ortamın ve varlığıyla bağlantılı yaşanmışlıkların da kaybolmasına neden olmaktadır. Bu noktada örnek bir vaka durumunda olan Trabzon Sümer Sineması, çalışmada konu edinilmiştir. Yapı bazı kaynaklarda opera binası şeklinde de anılmaktadır. Bu çalışma kapsamında Sümer Sineması olarak bahsedilen bina, dönemin kentinin sosyo-kültürel yaşamını şekillendirmesi ve önemli olaylara tanıklık etmesine karşın günümüzde yapı ile ilgili sınırlı bilgi bulunmaktadır. Çalışmada, yapıyı deneyimlemiş kişilerle ve araştırmacılarla görüşmeler yapılmış ve yapı ile ilgili veriler derlenmiştir. Kentin günlük sosyal ve kültürel yaşamına katkıda bulunan bir yapının yıkılıp yok edilmesinin bıraktığı izler ortaya koyulmuştur. Yapılan tespitler göstermiştir ki; kent yaşamında var olan bir yapının yok edilmesinden ziyade, onarımla veya işlev değişikliğiyle yeniden sosyal yaşantıya kazandırılması öncelikli uygulama olmalıdır. Fiziksel olarak yok oluş, yapının kent yaşamına kazandırdığı değerlerinde süreç içerisinde kaybolmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yapıların, korunabiliyorsa mevcut işlevleriyle, bu mümkün değilse farklı bir işlevle fiziksel olarak varlıklarının devam ettirilmesi sağlanmalıdır. Bu tür bir yaklaşım, kent kimliğine

katkıda bulunan yapıların ve mekânların ileriki kuşaklara aktarılmasına ve kent kimliğinin sürekliliğinin sağlanmasına imkân verecektir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

2.1. Araştırma Tasarımı

Çalışmada konu edinen Sümer Sineması, Trabzon kentinin önemli sosyalleşme mekanlarından olan Meydan bölgesi içerisindeki Atatürk Alanı'nda yer almaktaydı (Şekil 1). Şehrin doğusunda, İskele Caddesi'nin bitiminde yer alan Meydan, 19. yüzyılda Trabzon Limanı'nın uluslararası nitelik kazanmasıyla önemini arttırmıştır. Çoğunlukla gayrimüslimlerin yaşadığı bir bölge olması nedeniyle Osmanlı döneminde 'Meydan-ı Şarki, Kafir Meydanı, Frenk Meydanı' gibi isimlerle anılan meydan, II. Meşrutiyet döneminde ise 'Hürriyet Meydanı' adını almıştır (Küçüküçurlu, 2018). Tanzimat dönemine kadar henüz yapılaşmanın görülmediği bir mera olarak şehir ile liman arasında yer alan meydan, Trabzon Limanı'nın işlevinin artması ve ticaret aksında kalması nedeniyle zamanla ticaret yapılarının inşa edildiği bir bölge olmuştur. Bununla birlikte 1840'ların sonlarına gelindiğinde bölgede han, postahane, mumhane gibi kamusal yapıların da yer aldığı bilinmektedir (Fallmerayer, 2002). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydan bölgesinde oteller, lokantalar, gazinolar vb. yapıların yer almasıyla modernleşme sürecine girilmiştir. Çalışmada sözü geçen Sümer Sineması da bu dönemde inşa edilmiştir.

Şekil 1. Çalışma Alanı

Yapının yok oluşunun ardından, zaman içerisinde yapıyı hatırlayan, vaktiyle kullanmış kişi sayısı artık sınırlı sayıdadır. Benzer şekilde yapı ile ilgili yeterli yazılı ve görsel belgeye ulaşılamamaktadır. Bu noktada çalışmada yazılı ve görsel belgelere ek olarak yapının varlığına tanıklık etmiş beş kişi (A. Celal Ataman, Atay Aktuğ, Bekir Gerçek, Özen Şen ve Ziya Gerçek) ve yapı hakkında araştırmalar yapmış üç akademisyen (Mustafa Reşat Sümerkan, Ömer İskender Tuluk, Veysel Usta) ile görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde, onay veren katılımcıların görüşmeleri ses kayıt cihazı ile kaydedilip sonrasında yazılı metin haline dönüştürülmüştür. Ses kaydı için onay vermeyen katılımcılarla yapılan görüşmeler ise eş zamanlı olarak metne dökülmüştür. Böylece kolektif bellek kaynak olarak kullanılmış, bellekte yer eden bilgiler ile yapı hakkında yeni veriler elde edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Yıkılan Sinema Binasının Bellekteki Yeri

Trabzon kentinin önemli kamusal mekanlarından olan Atatürk Alanı, tarih boyunca kentteki sosyal ve kültürel yaşamın sergilendiği ana mekân olmuştur. Konumu, üstlenmiş olduğu işlevler, süreç içerisinde oluşan fiziksel çevresi ile kent belleğinde önemli bir yere sahiptir. Yapı yıkılana kadar Turan, Yıldız, Sümer Sineması gibi farklı isimlerle anılmış ve sinema gösterimlerinin yanı sıra toplanma amacıyla da kullanılmıştır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Bazı kaynaklarda yapının fiziksel varlığını sürdürdüğü dönemde kentin sosyo-kültürel yaşantısının merkezinde yer aldığı ve daha ziyade oyunlar, müsamere ve konserlere ev sahipliği yaptığı belirtilmektedir (Çapa ve Çiçek, 2004; Özer, 2011). Yine de yapının inşa edilirken opera mı sinema mı olduğu konusu halen tartışılmaktadır. Yaklaşık yirmi yıl boyunca yıkılması gündemde olan yapının, mecliste geçen yoğun tartışmaların ardından 16.04.1958 tarihinde alınan kararla yıkılması gerekli görülmüştür (Tuluk ve Düzenli, 2010).

Çalışmanın bu bölümünde yazılı bilgilere, araştırmacı görüşlerine ek olarak yapının varlığına tanıklık etmiş kişilerin belleğe dayalı anlatılarına dayanarak; yapının literatürdeki yeri, bulunduğu konum ve mimari özellikleri, yıkım kararı sürecinde yaşananlar ve ortaya çıkan tepkiler ve bugün yapıya ait kentteki izlerin ne olduğu sorularına cevap aranmıştır. Bu temel soruları içeren araştırmada, ulaşılan veriler ve yorumlar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

Literatürde Sümer Sineması: Yapı ile ilgili yazılı ve görsel bilgilerin varlığı araştırıldığında az sayıda kaynağa rastlanmıştır. Yapının incelendiği çalışmalardan biri Veysel Usta ve Ömer İskender Tuluk tarafından kaleme alınan "Başlangıçtan Halkevlerine Trabzon'da Tiyatro" adlı eserdir. Ömer İskender Tuluk ve Halil İbrahim Düzenli'nin editörlüğünde hazırlanan "Trabzon Kent Mirası" adlı kitap içerisinde de yapı yer bulmuştur. Ahmet Özer "Trabzon'un Kalbi Meydan"17 adlı kitabında Turan Sineması (Yıldız Sineması) adı altında, Asasoğlu, Kuloğlu, Öztürk, Bayrak ve Öztürk "TRANSITION in/at/on/and/over/under SPACE" adlı kitapta, Bir Tüketim Nesnesi Olarak Mekân: Trabzon'da Üç Yer başlıklı yazıda Sümer Sineması'na yer vermişlerdir. Ayrıca yapı ile ilgili Trabzon Mimarlar Odası tarafından hazırlanan "Külleri Karıştırmak" adlı bir belgesel çalışması da bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalar genel anlamda; yapım yılından kullanım amacına ve yıkımına ilişkin gerekçelere kadar yapıya dair kesin söylemlerde bulunmanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapı ile ilgili kayıtlara geçen birçok söylevin dayanağı tahmin ve varsayımlardan ibarettir. Literatürdeki yapıya ait görseller tarandığında ise meydan ile ilişkisi, konumu, boyutu, mimarisi ile ilgili bilgiler belli ölçülere ait verilerle elde edilebilmektedir (Şekil 2).

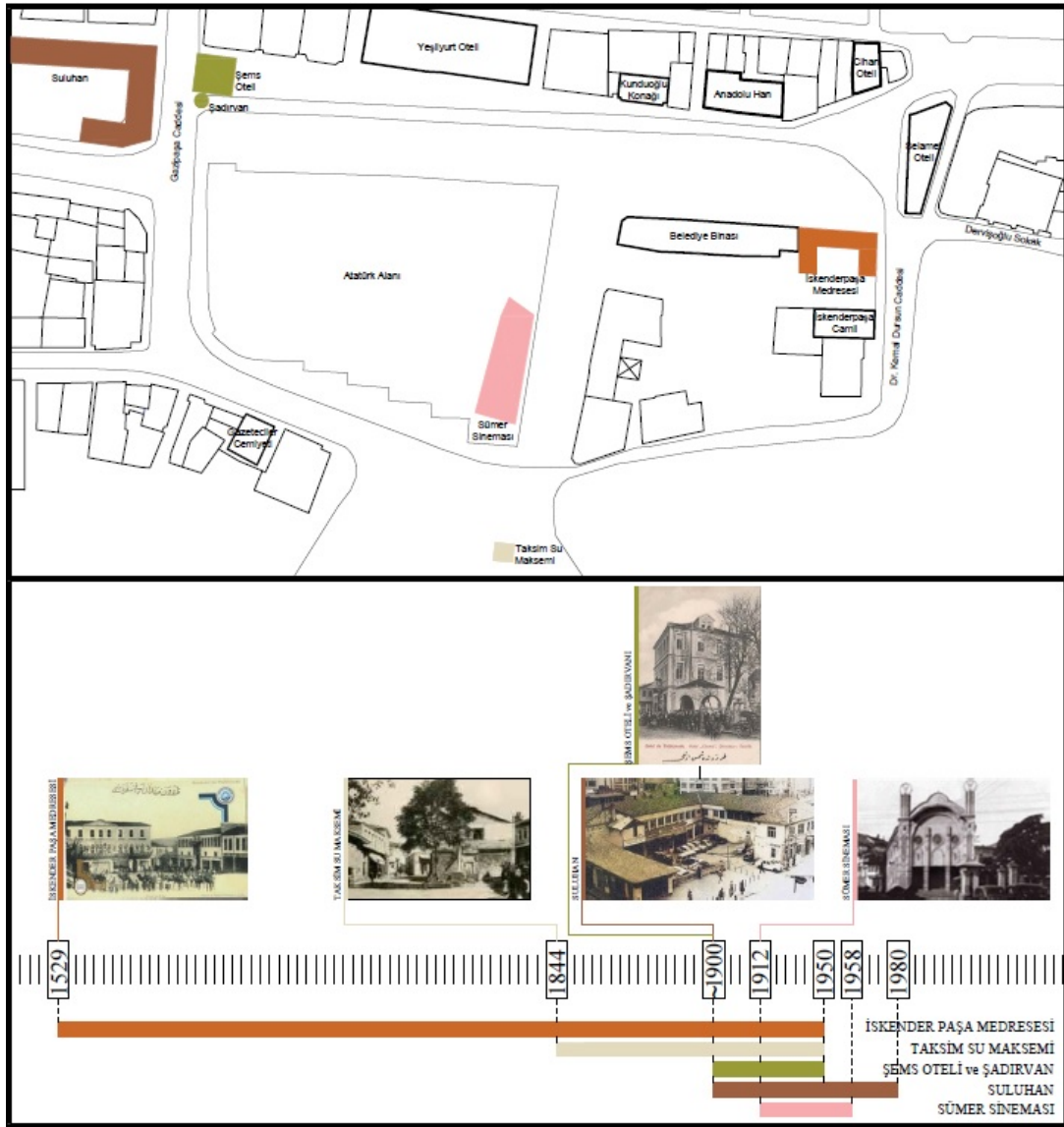

Şekil 2. Yapıya Ait Farklı Yıllardaki Görseller, 2a: URL-1, 2b: URL-2, 2c: URL-3, 2d: URL-4, 2e: URL-5, 2f: URL-6

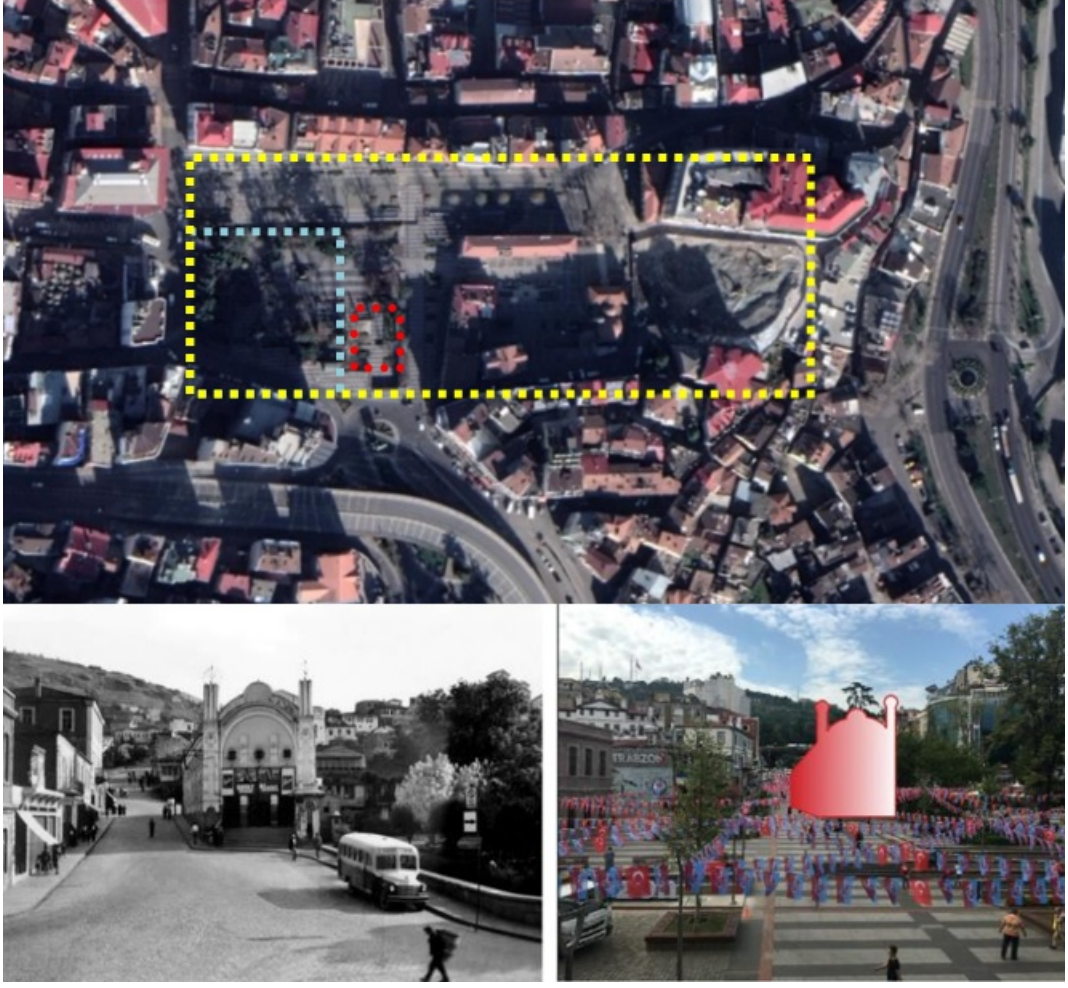
Yapı ile ilgili çok az bilgi olmasına karşın, yapıya günümüzde atfedilen anlamlar yapıyı bir mit haline getirmiştir. Bina sahip olduğu özgün ve yerel mimariden farklı yapısı, döneminin kültürel yaşamının bir göstergesi, yıkım kararı ve yeniden kente kazandırılması konusu ile dönem kent gündeminde yer bulmaktadır.

Yerin özelliği ve Sümer Sineması: Tarihi süreç içinde yapının bulunduğu alanın sosyal ve ekonomik bakımdan önemli fonksiyonları içinde barındırdığı bilinmektedir. Konum itibari ile limanın doğu tarafta bulunması ve Trabzon'dan Erzurum istikametine doğru giden kervanların da hareket noktası olması bu alanı ticaret hayatının merkezi konumuna getirmiştir. Buna bağlı olarak kentteki konsoloslukların hepsi şehrin bu bölgesinde yer almaktadır. Dükkanlar, oteller, han ve kervansarayların bulunduğu alanda, daha çok gayrimüslimlerin ikamet ettiği bilinmektedir (Özdoğan, 2019; Yalçınkaya ve Üstün, 2011; Yılmaz, 2006).

Alan özellikle Rum Pontus ve Osmanlı döneminin yapısal özelliklerine sahiptir (Açııcı ve Sönmez, 2020). Alana karakteristik özellik katan bazı tarihi yapıların özellikle yol genişletme çalışmaları nedeni ile yıkıldığı görülmektedir (Şekil 3). Sinema binası da bu yapılardan biridir. Yapı, 1912-1958 yılları arasında Trabzon kentinde şimdiki Atatürk Alanı (Meydan) Taksim Parkı'nın kenarında yer almaktaydı. Bugün yapının bulunduğu yere herhangi başka bir yapı yapılmamıştır (Şekil 4). Diğer taraftan yıkımlar ve süreç içerisinde yeni yapılanmalar ile yoğun bir yapı çevreye sahip olan meydana, 2013 yılında 3 etaplı bir yenileme çalışmasına başlanmıştır. Bugün 3. etabına devam edilen proje, meydanın halen bir değişim içerisinde olduğunu göstermektedir.

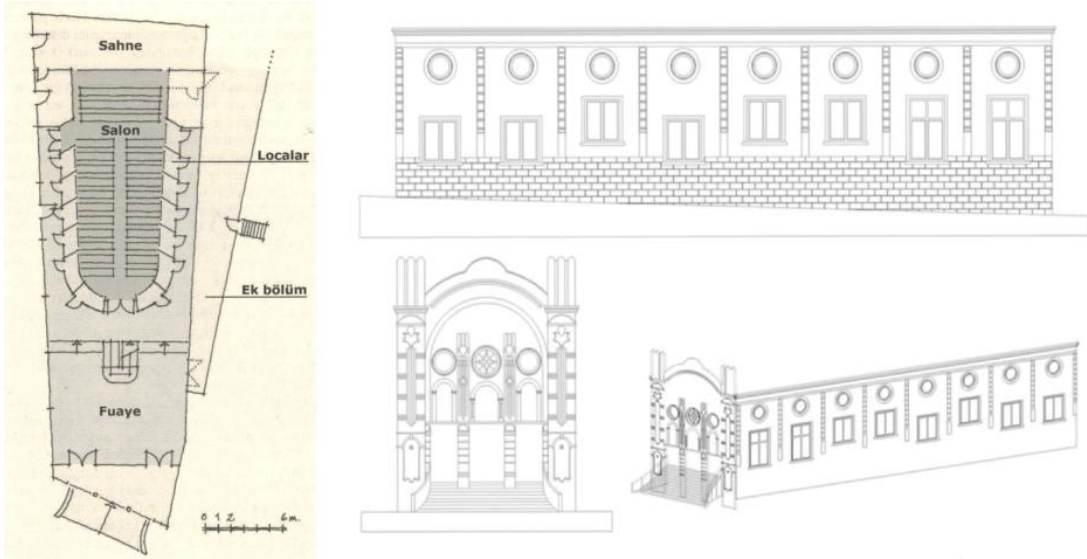

Şekil 3. Trabzon Taksim Meydanı'ndaki Değişim ve Yıkılan Tarihi Yapılar

Şekil 4. Yapının Günümüz Kent Meydanındaki Yeri

Mimarisi ile Sümer Sineması: Sümer Sineması özel bir şirket tarafından belediye arsası üzerine 1912’de inşa edilmiştir. Art Nouveau üslubuna sahip yapının mimarının İtalyan Raimondo D’Aronco olabileceği belirtilmektedir (Usta ve Tuluk, 2017). Mimar, II. Abdülhamid devrinde 16 yıl saray mimarlığı yapmış ve Art Nouveau tarzındaki tasarımları ile ünlüdür. Yapının sahip olduğu tarz, bulunduğu çevre ve kent açısından farklı ve nadir bir örnektir. Art Nouveau, Türkiye’de özellikle İstanbul’da yaygın olarak görülen bir akım olmasına karşın Anadolu’da sınırlı sayıda yapıda görülmektedir. Yapıya ait orijinal çizimler mevcut değildir. Fakat Tuluk tarafından yapılan çalışma sonucunda muhtemel plan şeması ortaya çıkarılmıştır (Usta ve Tuluk, 2017) (Şekil 5).

Şekil 5. Sinemanın Muhtemel Plan Şeması ve Cephe Çizimleri, Sol: Ö. İ. Tuluk, sağ: URL-7

Yapının mimari özelliklerine dair yapıyı deneyimlemiş katılımcıların binanın mimari kurgusunu ayrıntılarıyla anımsadıkları görülmektedir. Yapıyı bilmeyen birinin mekânları gözünde canlandırabileceği düzeyde yapıyı anlatabilmektedirler.

Bekir Gerçek tarafından mekân kurgusu şu şekilde anlatılmıştır;

"...Yapının kuzey cephesi merdivenlerle meydana inerdi. Merdivenler çıkıldığında boydan boya bir sahanlıktı ve ondan sonra fuayeye girerdik. Açıktı. Gişeleri içerdeydi ve karşı duvar boydan boya localardı. Hatırladığım kadarıyla 8 locası vardı. Aksından girdiğimiz zaman iki taraflı koltuklar sahneye kadar giderdi. Sahnesi oldukça genişti. Fuayenin batı duvarında merdiven vardı, balkona çıkardı, balkonun da dar bir fuayesi vardı, balkonu çok genişti. Alt katın üzerine çok sevimli bir meyille gelip inen bir balkonu vardı. Rampası baya dikti. Böyle bir sinema. Stili belli, eklektik..."

Ahmet Ataman'ın hafızasında yapıya dair yer alanlar ise şu şekildedir:

"Caddeden on basamaklı bir girişi olan, şu andaki Meydan Parkı'nın hemen kenarından yukarı doğru uzanan bir yapı. İçeri girmeden önce bilet aldığımız bir mekân vardı. Sağ tarafta bir biletçi kulübesi vardı. İçeride salona girmeden evvelki bir fuaye vardı. Yandan localara girilirdi. Esas salon yani büyük salonda bildiğimiz tahta koltuklarda oturur sinema izlerdik..."

Özen Şen ise yapının mimari kurgusunu;

"Önden görünüşü kiliseyi andırıyordu. Uzunlamasına bir binaydı. İçinde büyük bir salon vardı ve üstünde alt uzunluğunun yarısı kadar balkonu vardı. Karşında bekleme yeri bulunuyordu. Yüksek tavanlı bir mekândı." şeklinde anlatmaktadır.

Yapının işlevinin ne olduğu dönem dönem tartışılrsa da ağırlıklı sinema yapısı olduğu ve gösteri amaçlı birçok aktiviteye ev sahipliği yaptığı ifade edilmektedir. Yapıyı deneyimlemiş olan A. Aktuğ binanın işlevi ile ilgili "Opera binası olarak yapılmıştı. Çok da güzel bir yapıydı. Locaları vardı sağda solda. Balkonlu vardı." şeklinde değerlendirme yapmıştır. Araştırmacıdan Ö. İ. Tuluk;

"Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu bir gösteri yapısı olarak inşa edilmiş. Bunun bir sinema yapısı olduğu son derece açık. Belgelere dayanıyor. Bir sinematografi binası olarak bir gayrimüslim girişimci tarafından inşa ediliyor..." şeklinde açıklama yapmıştır.

Benzer şekilde V. Usta da "Bazı şeyler vardır kendi varlığından çok daha öteye onunla ilgili anlatılar geçer. Bu Trabzon'da yıkılan sözünü ettiğimiz yapı 'Sümer Sineması' olmuş, 'Şehir Sineması' olmuş bir sürü isim değiştirmiş ama...Pilosyan adında bir Osmanlı Ermeni'si tarafından sinema binası olarak yapıldığını tespit ettik. Dolayısıyla operaydı, tiyatroydu derken binanın yapılaş amacı sinema.." şeklinde yapının işlevini sinema olarak belirlemişlerdir.

Kentteki Sinema Kültürü ve Sümer Sineması: Anadolu'daki içe dönük yaşantının Cumhuriyet dönemiyle birlikte modern yaşam biçimine evrilmesinin en önemli tezahürlerinden birisi sinemadır (Düzenli, 2009). Sinema, cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon halkının eğlence gereksiniminin karşılanmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Uzun, 2006).

Trabzon'da sinema Millî Mücadele'nin sonlarına doğru önem kazanmaya başlasa da ilk sinema gösteriminin geçmişi II. Meşrutiyet yıllarına dayanmaktadır (Usta ve Tuluk, 2017). Bir tür fotoğraf gösteriminden ibaret olan ilk sinema gösterimi 28 Nisan 1909'da Hürriyet Meydanı'nda (Atatürk Alanı) yapılmıştır. Bu gösterimin ardından kentin bu bölgesinde yerleşik bir sinema binasının varlığı gerekli görülmüş ve konu ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Sinema sektörünün Trabzon'da önemli bir yer bulacağını düşünen Bedros Pilosyan adında bir Osmanlı Ermeni'si tarafından 1911 yılında Trabzon Osmanlı Sinematografi adında bir şirket kurulmuştur. Bunun üzerine Pilosyan ve ortağının sinematograf binası yapma talebi devlet tarafından uygun görülmüş ve belediyeye de gelir getirmesi amacıyla İskenderpaşa Mahallesi, Taksim Caddesi'nde bir sinema binası inşa edilmiştir (Usta ve Tuluk, 2017).

20. yüzyıl başından itibaren halkın yoğun ilgisi sebebiyle Trabzon'da yazlık ve kışlık sinemaların sayısı giderek artış göstermiştir. Bu doğrultuda kentte, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1975'lere kadar 23 sinema işletmeye açılmıştır. Bunlar; Turan Sineması (Sümer Sineması), Yıldız Sineması, Yıldız Bahçesi Yazlık Sineması, Millet Bahçesi Yazlık Sineması, Güzelhisar Yazlık Sineması, Yazlık Asri Türk Sineması, Yazlık Panorama Bahçesi, Şark Sineması, İpek Sineması, Halkevi Sineması, Lale Sineması, Yazlık Atlas Sineması, Yazlık Saray Sineması, Kışlık Saray Sineması, Konak Sineması, Yazlık İnci Sineması, Sahil Sineması, Renk Sineması, Melek Sineması, Fuar Sineması, As Sineması, Atapark Sineması, Yazlık Hisar Sineması'dır (Pulathaneli, 1988).

Kuşkusuz ki bu sinemalar arasında kent ve kentli üzerinde en çok tesiri bulunan yapı Sümer Sineması'dır. Gerek özgün mimari kimliği gerekse kentteki sinema gösterimlerine ev sahipliği yapmak amacıyla inşa edilmiş ilk kültür yapısı olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Tiyatro sanatı kente sinemadan çok daha önce gelmesine rağmen gösterilerin yapılacağı ayrı bir salon olmamasından dolayı Sümer Sineması'nda tiyatro oyunları da sergilenmiştir. Bunun yanı sıra birçok kültürel ve sosyal faaliyetin de gerçekleştirildiği Sümer Sineması, varlığını sürdürdüğü dönem içerisinde Trabzon halkı için önemli bir sosyalleşme mekânı olmuştur.

Kentteki Sosyo-Kültürel Yaşam ve Sümer Sineması: Sümer Sineması, varlığını sürdürdüğü dönem içerisinde kentin sosyo-kültürel yaşantısına önemli katkılarda bulunmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Kent Yaşamında Sümer Sineması, 6a: Sümer Sineması'nda 'Serseri' Filmi Oynuyor (URL-8), 6b: Rus İşgali Esnasında Sümer Sineması Önünde Toplananlar (URL-9), 6c: Bir Bayram Günü Öğretmen ve Öğrenciler Yıkımına Başlanan Sinemanın Yanında (URL-10)

Yapının, bulunduğu dönemde kentteki kültürel yaşantıya olan katkıları yapıyı kullananlar tarafından odak noktası, kültür evi, alımlı olan bir yapı şeklinde anlatılmıştır.

"...Trabzonlu'nun iltifat ettiği bir sinemaydı, kültür yuvasıydı o zamana göre. Hatta film öncesinde, yıllar sonra İstanbul sinemalarının 'şov' adı altında yaptıkları dinleti olurmuş yine piyanoyla beraber. Parkın ortasından geçerken gayriihtiyari kafamızı çevirip o güzelliği görmeden geçmezdik. Muhakkak görürdük onu. Şehircilik açısından da düşünün, merkezde, kentin agorasının kenarında bir kültür evi var. Hemen karşısındaki sokağın içinde Lale Sineması var. O zaman bu şehrin nüfusu çok az. Tek merkezden besleniyor. Onun için her anlamda yerine yakışıyordu. Şehrin odak noktasında bir kültür eviydi..." (B. Gerçek)

"...Sanatı ve sanatçıyı halkla buluşturmaya katkıda bulunmuştur..." (Ö. Şen)

"Benim hatırladığım dönemde herhangi bir sinemadan farklı bir şey değildi. Ama öteki sinemalara göre daha alımlıydı. Diğerlerinden daha çok albenisi vardı." (A. Ataman)

Araştırmacılar yapıyı çok önemli bir sosyalleşme mekânı olarak görmektedirler.

"O dönemde Cumhuriyet'in ilk yıllarında insanlar toplum içerisine daha fazla dahil olmaya başlıyorlar. Başta da kadınlar. Örneğin bu dönemde (Osmanlı Dönemi'nde) kadınların haneden çıkıp toplum içerisine karıştığı yerler hamamlar. Hamama gidiyorlar haftanın belli günlerinde ya da ayın belli zamanlarında, yakın akrabalarıyla veya komşularıyla birlikte orada sosyalleşiyorlar. Neredeyse tek sosyalleşme mekânları hamamlar. Bu Trabzon için de geçerli bir şey. Osmanlı'nın son dönemlerinden ve Cumhuriyet'in başlarından itibaren kadın daha fazla toplum içerisine giriyor ve girebildiği mekânlar genişliyor. Sinemalar da bunlardan biri. Dolayısıyla bu binanın inşa edildiği ilk dönemlerden itibaren gerek kadınlar gerekse de başka bir sosyalleşme mekânı bulamayan nerdeyse bütün Trabzonlular için sinemalar çok önemli hale geliyor. Bu anlamda bu yapının sinema olarak inşa edilmiş olması o dönemde yaşayan nerdeyse her kesim için birtakım anılar bırakmış geride. Yaşı o binayı görmeye uygun olan hâlâ yaşayan insanlar da bunlardan başka grubu oluşturuyor. Dolayısıyla çok önemli..... Ama öyle veya böyle, bu şekilde yıkılıyor bina ama bugün dahi bu yapının niçin yıkıldığına ilişkin birtakım tartışmaların olması, belediyenin bu binayı yeniden inşa etmeye çalışması veyahut bu konuda bir kamuoyu araştırması içerisine girmesi dahi bu yapının kent kimliğine, kent kültürüne ne kadar etkisinin olduğunu açıkça ortaya koyuyor." (Ö. İ. Tuluk)

"İçinde daha sonra farklı kültürel etkinlikler gerçekleşmiş olabilir, ki öyle. Yani sinema gösterimi yapılmış, tiyatro olmuş, halk oyunları, spor faaliyetleri, birtakım açılışlar, törenler birçok şey yapılmış içinde ama bir kere bunun sinema binası olarak yapıldığını tespit edelim. Bu bina Trabzon kamuoyunda özellikle kültür dünyasında çok ciddi bir iz bırakmış. Binada etkinlik izlemiş olanlar için de binayı hiç bilmeyenler için de sadece fotoğrafını görenler için de böyle. Nasıl böylesine bir etki bırakmış onu bilmiyorum. Ama böyle bir etkisi olduğunu söylemek lazım. Belki de bunda binanın mimari üslubunun farklı olmasının ve böylesine farklı yani bizim Türk mimarisinden farklı olan bir mimarinin bu şehirde başka örneğinin bulunmaması yani yıkılmış olması da bu binayı efsane haline getirmiş olabilir." (V. Usta)

Sümer Sineması'nın Yıkımına Ait Karar Süreci: Yapının yıkım kararının alınması uzun bir sürece yayılmıştır. Bu kararın alınmasında; binanın harap durumda olması, kentlinin sinema salonu ihtiyacına yeteri derecede cevap verememesi ve hemen yanından geçen bir taşıt yolunu daraltması gibi gerekçeler sunulsa da temel dayanak Lambert tarafından hazırlanan imar planı olarak gösterilmiştir (Şekil 7). Lambert planı, Trabzon kentinin ilk imar planı olup 1937 yılında hazırlanmış ve 1938'de yürürlüğe girmiştir. Modern bir şehir oluşturma amacı ile ortaya çıkan plan, diğer taraftan sosyo-kültürel yaşamın modern yüzünü yansıtan bir yapının yıkılmasını önermiştir (Bayrak, 2017). Bu plana göre, meydanın genişleme alanı içerisinde kaldığı için yapının yıkılması gerekli görülmüştür. Konu farklı dönemlerde Belediye Meclisi'nde gündeme gelmiştir. Tartışmalarda yıkıma dayanak olarak Lambert'ın planı gösterilmiş ve planın uygulanmasının Meydan'dan başlanacağı belirtilmiştir. Bunun için sinemanın yıkılması gerektiği ve ortaya çıkan gelir kaybının kentteki başka alanlardan karşılanacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda imarın yıkarak yapılabileceği vurgulanmıştır. Buna karşı düşünce olarak yıkım için acele etmemek gerektiği ve zamanının gelmediği belirtilmiştir. Bu durumun belediye açısından önemli bir gelir kaynağı kaybına neden olacağı ve Meydan alanında müdahale edilmesi gereken daha acil işlerin olduğu vurgulanmıştır. 12-13.09.1939 tarihlerinde belediye meclisinde yürütülen bu tartışmalar sonucunda yapının yıkım teklifi reddedilmiştir. Yıkım 18 yıl sonra tekrar gündeme gelmiş ve 05.06.1957'de sunulan yıkım teklifi mecliste bir kez daha geri çekilmiştir. Sonuçta 01.02.1958 tarihli oturumda sinema binasının yıkım teklifi kabul edilmiştir. Meydanda toplanma alanının yetersiz olması ve imar planına bağlı olarak yolların genişletildiği süreçte bu yıkımın artık bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. 16. 04. 1958 günü yıkımına başlanmış ve 15 günde tamamen ortadan kaldırılmıştır (Bayrak ve Tuluk, 2018; Düzenli, 2009; Düzenli, 2010).

Şekil 7. Yapının Yıkılması Önerilen Lambert'in Trabzon Kenti İmar Planı (URL-11)

Sümer Sineması'nın Yıkım Kararı İle İlgili Tepkiler: O dönemin tanıkları yapının yıkılmasının kentte tepkilere neden olduğundan bahsetmişlerdir.

"Eleştiriler oldu. Hâlâ sürdüğüne göre iyi eleştiri aldı. O günlerin gazetelerinde de eleştiriler var ama ne acıdır ki sadece karşı parti eleştirdi." (B. Gerçek)

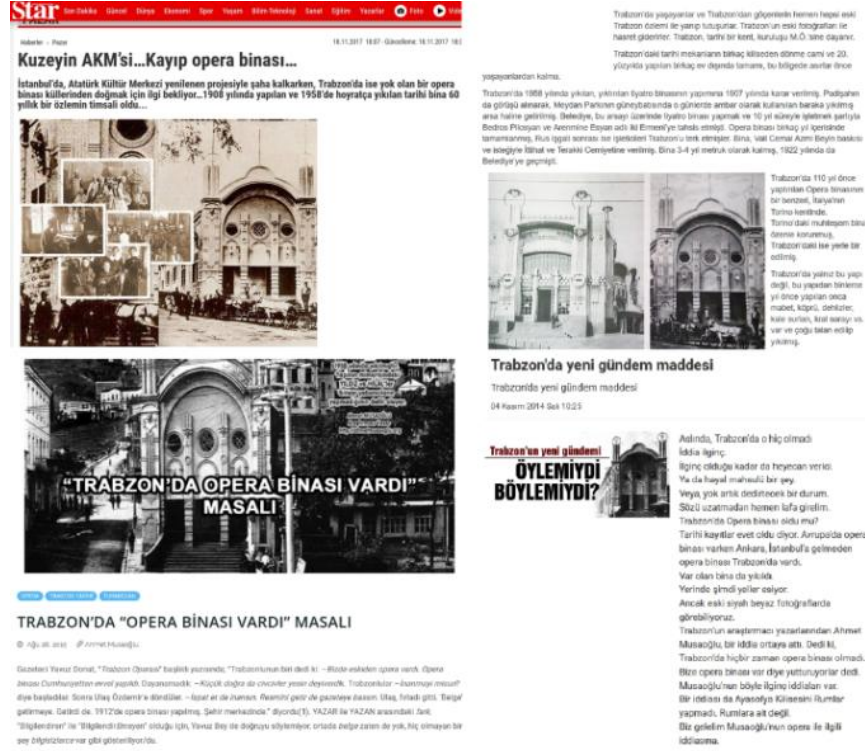
"Kentli bu yıkıma karşıydı. Kültürlü ve köklü aileler çıkarabildikleri kadar ses çıkardılar ama yine de yıkıldı." (A. Aktuğ)

"...O zaman Demokrat Parti dönemiydi... Tabi müthiş reaksiyon gösterdik. Ağzımız durmadı. Eli kalem tutanlar yazdı. Çok iyi hatırlıyorum. Bizim gibi parti nedeniyle feveran edenler çok oldu." (A. C. Ataman).

Araştırmacılar ise yapının yıkılması ile ilgili bugün dahi konuşulmasına vurgu yapmakta ve belgelere bağlı olarak yerel yönetim ölçeğinde ve kentte önemli tartışmaların olduğunu söylemektedirler.

"...Bir kent mekânı olarak bu yapının varlığı son derece önemli, bir taraftan da bazı hayıflanmalar var niçin yıkıldığına ilişkin. Mesela bakıyorsun, zabıtnamelerde bu binanın yıkılmasına ilişkin birtakım kararlar alındığı, kararlar alınırken dahi meclis içerisinde bazı itirazlar oluyor. Yapının önemli olduğuna ilişkin. Sinemanın Trabzon halkı için önemli olduğunu düşünenler var. Belediye için bir gelir kapısı aynı zamanda o sinemanın işletilmesi..." (Ö. İ. Tuluk)

Genel olarak yorumlarda tepkilerin yapının yıkılmasına engel olamadığı ve sonrasında da eleştirilerin devam ettiği vurgusu yapılmıştır. Bugün gazete haberlerine de baktığımızda yakın dönemde dahi konunun haber yapılarak gündeme getirildiği görülmektedir (Şekil 8).

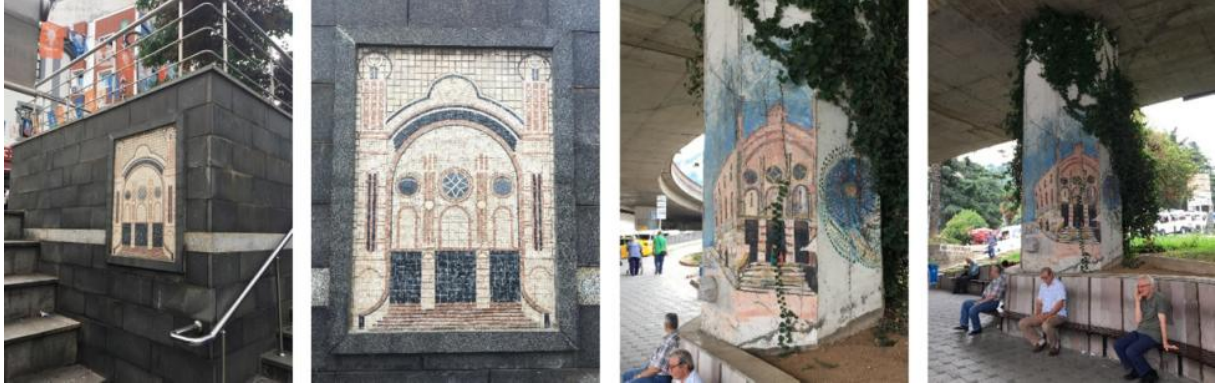
Şekil 8. Yapı ile İlgili Bazı Gazete Haberleri (Üst Sol, Sinan Alemdar'ın Star Gazetesi'ndeki 18.11.2017 tarihli yazısı (URL-12); Üst sağ, Hasan Kurt'un Kuzey Ekspres Gazetesi'ndeki 08.07.2018 tarihli yazısı (URL-13); Alt sol, Ahmet Musaoğlu'nun www.turabozan.com adlı kişisel sayfasındaki 28.08.2015 tarihli yazısı (URL-14); Alt sağ, www.61saat.com adlı haber sitesindeki 04.11.2014 tarihli yazı (URL-15))

Günümüzde Sümer Sineması'nın Kentteki İzi: Bugün kentte binayı hatırlatacak, kentliyi bu konuda bilgilendirecek faaliyet ve etkinliklere bakıldığında 2017 yılında açılan Trabzon Kent Müzesi'nde kentin kültürel ve sosyal yaşamını tanıtan bölümde Sümer Sineması'nın müzik-tiyatro salonu olarak hizmet ettiğine değinilmiş ve yapının görsellerine yer verilmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Trabzon Kent Müzesi'nde Sümer Sineması'na İlişkin Bilgiler (Zeynep Yanılmaz, 2018)

Bir diğer çalışma ise Meydan Parkı'nın yenilenmesi projesi dahilinde yapının yıkılmadan önce bulunduğu konumdaki bir duvar üzerine, kuzey cephesinin bir tasviri mozaik taşlarla işlenmiştir. Benzer şekilde Meydan'dan Taksim yokuşuna çıkarken karşılaştığımız Tanjant köprüsünün ayaklarında sinema binasının kuzey cephesinden bir perspektifinin resmedildiği görülmektedir (Şekil 10). Yapının taşıdığı anlamın nesillere aktarılması ve kent kimliğinde tekrar bir yer edinebilmesi için sınırlı bir çabanın olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Kentte Farklı İki Noktadaki Sinema Binası Görseli (Zeynep Yanılmaz, 2018)

Yapının tekrar kent yaşamına katılması konusu farklı platformlarda dönem dönem gündeme gelmektedir. Kent geçmişinde yer etmiş ve yıkılmış olan bu yapının kent yaşamına yeniden kazandırılmasının nasıl mümkün olacağına dair araştırmacı görüşleri ise şu şekildedir:

"...Bu binanın değeri, kıymeti, kent kültüründeki varlığının sürdürülmesi önemli. Bu kitap (Trabzon'da Tiyatro), bu araştırma bu sürdürülme davranış biçiminin bir tezahürüdür. Son derece bilimsel çerçevede bir katkı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bu binayla ilgi pek çok soruya cevap veren bir çalışma oldu. Ama bunun dışında neler yapılabilir? Paneller düzenlenebilir, konferanslar yapılabilir, bu binanın bir silüeti, mesela Meydan Parkı projesinde vardı diye hatırlıyorum. Bunun başka kanalları da var. İnsanların doğrudan görüp anlayabilecekleri ortamlarda bu binaya ilişkin birtakım bilgiler verilir sürdürülebilirliği sağlanabilir. Bence hâlâ geç kalınmış sayılmaz, bu tür projelerle gerçekleştirilebilir." (Ö. İ. Tuluk)

".....Sümer Sineması'nın ya da opera denilen 'Pilosyan Sinema Binası'nın bugün yeniden aynı şekilde yapılmasını ben doğru bulmuyorum. Ama şöyle bir şey olabilir belki; bu kentin geçmişte sahip olduğu kültür varlıkları, kültür değerleri bir kentlilik bilinci oluşturmak amacıyla boş bir arazide bir projeye tanıtılabilir. Bunların içinde bu yapı da olabilir. İstanbul'daki 'Minitürk' gibi buna benzer bir şeyler olabilir. Ama buna benzer kültür varlıklarından bir kısmı günümüzde bile yıkılıyor gözümüzün önünde. Bunlara sahip çıkmadıktan sonra bir gezi mekânında bunların minyatürlerinin teşhir edilmesi ne anlam taşır o da ayrıca tartışılması gereken bir şeydir. Önce sahip çıkmalıyız, sahip çıkma işini bitirdikten sonra birileri onu müzeliğe ya da değerlerini ortaya çıkarmak amacıyla bir 'Minitürk' projesi şeklinde yapabilir. Biz bir taraftan yıkıyoruz öbür taraftan da yıktıklarımıza vahlanıp bu da çok kıymetliymiş deyip ondan sonra da onu başka şekillerde yaşatmaya çalışıyoruz. Bu bence doğru değil." (V. Usta).

Genel olarak bakıldığında kentin bir dönemine tanıklık etmiş yapı ile ilgili sınırlı bilgi bulunmasına karşın yapıya yüklenen anlamlar ve temsil ettiği düşünce yapının tekrar tekrar gündeme gelmesine neden olmaktadır. Yapının kent yaşantısına yeniden katılması ve kent belleğinde varlığını devam ettirebilmesi için öneriler üretilmektedir.

4. SONUÇ

Toplumsal bellek ve fiziksel çevre arasındaki ilişki yok olan bir yapı üzerinden ele alınmıştır. Kentte varlığını sürdürdüğü dönem içerisinde dönemin yaşantısına tanıklık etmiş ve doğrudan katılmış olan yapıların fiziksel olarak yok oluşlarının ardından kent belleğinde nasıl taşındığı ve izlerinin neler olduğu çalışmada araştırılmıştır. Buna göre;

Trabzon kentinin sahip olduğu kültürel mekânların, dönemin kent insanı ve yapıyı kullananlar açısından son derece önemli olduğu görüşmeciler tarafından özellikle dile getirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen verilere göre, yapıya mimari bir mekân olmasından öte anlamlar yüklediği görülmüştür. Yapıyı görmüş ve kullanmış olan kişilerin belleğinde yer edinen mekânsal öğelerin yalnızca bu yapıya değil kentsel kimliğe de önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. 1900'lü yılların başında, az bir nüfusa sahip olan ve taşra diye tabir edilen bir kentte sinema-opera binasının varlığı, o dönemde kültür ve sanata ne denli önem verildiğine işaret etmekte ve dönemin sanatsever kesimi için olağanüstü kabul edilmektedir. Nitekim

yapının yıkılmasına da en büyük tepkiyi yine bu sanatsever kesim vermiştir. Günümüzde yapıya ilişkin çalışmalar yürütmüş olan araştırmacılar da yapının dönemdaşları gibi sinema binasının sosyal ve kültürel yaşantıya olan önemli katkılarına vurgu yapmaktadırlar.

Sinemanın yıkılması, ilk etapta Lambert imar planının ana kararlarına bağlanmakta ve bir imar olayı olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan Sümer Sineması, kentin en önemli meydanında bulunan, sosyo-kültürel yaşamın içinde yer alan, belediyenin önemli bir gelir kaynağı, dönemin sinema olarak yapılmış ilk binası ve sahip olduğu Art Nouveau mimari akımı ile kentte tek olan ve Anadolu'da nadir görülen mimari özelliğe sahip bir yapıdır. Bu özellikler, yapının neden yıkıldığı sorusunu daha da önemli kılmaktadır. Belediye Meclis Zabıtnameleri, görüşme yapılan dönem tanıkları ve literatür araştırmaları sonucunda yapının yıkım sebebi olarak modernleşme süreci gösterilmiştir. Kent meydanına kazandırılmak istenen modern görüntü ile ilişkili yol genişletme çalışmaları temel neden olarak belirtilmiştir. Buradaki tezatlık kentin sosyo-kültürel yaşamının yapı taşı olan ve modernleşmede önemli bir kentsel işlevi yüklenen yapının yine aynı nedene bağlı olarak yıkılmasıdır. Bu yıkım, kentlerdeki en önemli sahnelerden olan meydanların fiziksel olarak dönüştürülmesi sürecinde toplumsal belleğe ait izlerin silinmesine bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer açıdan bakıldığında, korunarak geleceğe aktarılması gereken yapıların fiziksel olarak yok edilmesi, zamanla toplumsal bellekte de yok olacağı gerçeğini gündeme getirmektedir. Bugün çeşitli platformlarda yapı kent gündemine gelmekte ve araştırmalara konu olmaya devam etmektedir. Sümer Sineması'nın tanıtılmasına ilişkin yerel yönetimin çeşitli çalışmaları olsa da bu çabalar sınırlı kalmaktadır. Sinemanın, varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde kent kimliğine ve sosyo kültürel yaşantıya sağladığı katkılar yadsınamayacak derecede önemlidir. Kent ve kentli için bu denli önemli yapıların, koruma anlayışından uzak bir şekilde ve hangi gerekçe ile olursa olsun yok edilmesi kent için büyük bir kayıp olarak değerlendirilebilir. Bu tür yapılar 'kentsel bir değer' olarak görülmeli, mevcut işlevini karşılayamayacak duruma gelseler dahi yeniden işlevlendirilerek korunmalıdır. Sümer Sineması'nın yıkılmasına gerekçe olarak gösterilen ve genişletilmesi amaçlanan taşıt yolu, günümüzde trafiğe kapatılmıştır. Dolayısıyla bu tür yıkım kararları alınırken geniş kapsamlı bir durum tespit çalışması yapılmalı ve özellikle ileriye dönük kararlar alınmasına özen gösterilmelidir. Bu çalışmalar disiplinler arası bir iş birliği ile ilgili kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilmelidir.

Yapı, görüşmeci ve araştırmacılar tarafından sahip olduğu mimari özellikler ve kentin sosyo-kültürel yaşamına katkısının yanında, anılarındaki yeri ve yaşanmışlıklar üzerinden anlatılmış ve anlamlandırılmıştır. Yapılar bazen bir olayın, bir gücün temsilcisi olarak unutturmamaya aracılık ederken, kimi zaman işlevinin ötesinde, kentlilerin zihinlerindeki imgeleriyle veya tanıklık ettiği olaylar, anılar, yaşanmışlıklarla anılırlar, hatırlanırlar. Böylece yapı, taşıdığı izler, üzerine yüklenen anlamlar ve temsil ettiği değerlerle belleğe kaydolur. Bu nedendir ki Trabzon Sümer Sineması yok olmuş olmasına karşın hatırlatma gücü belli bir dönem daha etkisini gösterecektir.

Sonuç olarak çalışmada, toplumsal bellek ve yapı ilişkisi ortaya konulmuş; kentler hızla değişip dönüşürken, kentsel kimliğin korunması ve sürekliliğin sağlanması için toplumsal bellekte yer etmiş yapıların yok edilmemesi ve korunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

5. KAYNAKLAR

- Açıcı, F. K., Sönmez, E. (2020) Trabzon Kent Merkezinin Göstergibilim Yaklaşımı ile Okunması, *Mimarlık ve Yaşam*, 5 (1): 181-192.
- Artun, A. 2011. *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi: Estetik Modernizmin Tasfiyesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asasoğlu, A. O., Kuloğlu, N., Öztürk, A. ve Bayrak, D. 2017. Bir Tüketim Nesnesi Olarak Mekân: Trabzon'da Üç Yer. N. Kuloğlu, D. Öztürk, A. Öztürk ve D. Bayrak (Editörler), *Transition in/at/on/and/over/under Space* içinde (s. 126-138). Ankara: Altan Özyurt Matbaacılık.
- Assmann, J. 2001. *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (A.Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bayrak, D., 2017. Trabzon Belediye Zabıtnameleri ve Şehrin İmarına Yönelik Faaliyetler (1931-1958), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bayrak, D. ve Tuluk Ö. İ., (2018). Trabzon Belediye Meclis Zabıtnameleri Üzerinden Şehrin İmarına Yönelik Bir Değerlendirme (1931-1958), 7. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Burdur.
- Bergson, H. 1939. Madde ve Bellek (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Bookchin, M. 1992. Kentsiz Kentleşme (B. Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chevalier, J. 1969. Henri Bergson. New York: UMI.
- Çapa, M. ve Çiçek, R. 2004. Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam. Trabzon: Serander Yayınları.
- Çalak, I. E. (2012) Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekanlar: ULAP Platz Örneği Almanya, Tasarım Kuram Dergisi, 8 (13): 34-47.
- Düzenli, E., 2009. Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1960) Modernite Düşüncesinin Mekânsal Kuruluşu: Merkez- Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Düzenli, E., 2010. Cumhuriyet'i Trabzon'da İnşa Etmek: Belediye Zabıtnamelerinde 'Meydan', 'Anıt', 'Müze' ve 'Sinema' Tartışmaları (1936-1958). Ö. İ. Tuluk ve H. İ. Düzenli (Editörler) Trabzon Kent Mirası içinde (s. 265-288). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Erman, T. ve Özaloğlu, S. (Ed.), 2017. Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Fallmerayer, J. P. 2002. Doğu'dan Fragmanlar (H. Salihoğlu, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ganiç, K., 2016. Kentsel Yapıtlar Üzerinden Bir Mekânsal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Halbwachs, M. 1925. Hafızanın Toplumsal Çerçevesi (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. 1950. Kolektif Hafıza (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Küçükkuşurlu, M. (2018) Trabzon'da Modernleşmenin Simgesi Olarak Meydan-ı Şarki, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 63: 617-638.
- Külleri Karıştırmak. Erişim 29 Mart 2019. <https://vimeo.com/91697498>.
- Lynch, K. 2012. Kent İmgesi (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. 2006. Hafıza Mekanları (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Olick, J. (1999) Collective Memory: The Two Cultures, Sociological Theory, 17 (3): 333-348.
- Özak, Ö. N., 2008. Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekânsal Öğeler, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdoğan, H. (2019) Kentsel Aidiyette Meydanlar, Trabzon Belediye Meydanı Örneği, Planlama Dergisi 29 (3): 229-246.
- Özer, A. 2011. Trabzon'un Kalbi Meydan. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Pulathaneli, A. 1988. Geçmişten Günümüze Trabzon'daki Sinemalar. Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı ve Trabzon Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Rossi, A. 2006. Şehrin Mimarisi. İstanbul: Kanat Kitap.
- Tuluk, Ö. İ. ve Düzenli, H. İ. 2010. Trabzon Kent Mirası. İstanbul: Klasik Yayınları.

- URL-1, (2018). <https://www.facebook.com/trabzon.yemekler.cografya.kultur/photos/bel-ediye-s%C3%BCmer-sineması-opera-binasi/238813152863447/>, (accessed in: 03.05.2018), (In Turkish).
- URL-2, (2018). <https://www.facebook.com/nostaljiktrabzon/photos/a.822094351191821/892760494125206/?type=3>, (accessed in: 03.05.2018), (In Turkish).
- URL-3, (2018). <https://i.pinimg.com/originals/34/40/ad/3440ad64ddb962449179694730020fe0.jpg>, (accessed in:05.05.2018), (In Turkish).
- URL-4, (2018). <http://1.bp.blogspot.com/-eNDsjTvyLC0/UP70hywyLjI/AAAAAAAAALzA/xzm151nmZo4/s1600/sumer2.jpg>, (accessed in:04.05.2018), (In Turkish).
- URL-5, (2018). <https://www.facebook.com/AnatolianArmenians/photos/a.117878036550346/3752355428192814/>, (accessed in:18.05.2018), (In Turkish).
- URL-6, (2018). <https://www.facebook.com/photo?fbid=349818739728455&set=pcb.349818819728447>, (accessed in:10.06.2018), (In Turkish).
- URL-7, (2018). <https://vimeo.com/91697498>, (accessed in:20.05.2018), (In Turkish).
- URL-8, (2018). <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/2036117239803505>, (accessed in:01.06.2018), (In Turkish).
- URL-9, (2018). <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/3861096627305548>, (accessed in:01.06.2018), (In Turkish).
- URL-10, (2018). <https://www.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621/3846609538754257>, (accessed in:21.06.2018), (In Turkish).
- URL-11, (2018). http://www.mimarlikdergisi.com/dsp_imageNavigasyon.cfm?YaziID=2331&ResimID=66982, (accessed in:22.06.2018), (In Turkish).
- URL-12, (2018). <https://www.star.com.tr/pazar/kuzeyin-akmsikayip-opera-binasi-haber-1276680>, (accessed in:22.06.2018), (In Turkish).
- URL-13, (2018). <http://www.kuzeyekspres.com.tr/biri-trabzonda-idi-digeri-hala-torinoda-16893yy.htm>, (accessed in:22.06.2018), (In Turkish).
- URL-14, (2018). <http://www.turabozan.com/operaci-kafa-kafatoculuk>, (accessed in:22.06.2018), (In Turkish).
- URL-15, (2018). <https://www.61saat.com/bolgesel/trabzonda-yeni-gundem-maddesi-h143605.html>, (accessed in:23.06.2018), (In Turkish).
- Usta, V. ve Tuluk, Ö. İ. 2017. Başlangıçtan Halkevlerine Trabzon'da Tiyatro. Trabzon: Serander Yayınları.
- Uzun, E. 2006. Trabzon'da Sinema Kültürü. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Ünlü, T. S. (2017) Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği, *Planlama Dergisi* ,27 (1): 75-93.
- Yalçinkaya, Ş. ve Üstün, F., (2011). Trabzon Kentinin Kalbi: Tarihi İzleri ile Atatürk Alanı [Bildiri], 7. Uluslararası Sinan Sempozyumu. Edirne.
- Yılmaz, Ö., 2006. Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

6. EXTENDED ABSTRACT

Cities nowadays; It is changing rapidly as a step of modernization. This change manifests itself in the physical environment under the name of works such as urban transformation and urban renewal. Cities, which have been transformed with a consumerist understanding, lose their cultural and formal authenticity over time and begin to have the same characteristics. On the other hand, in the ever-changing urban environment, the sense of continuity weakens and the values of buildings as reminders of the past are destroyed. The destruction of some buildings is interpreted as the destruction of the culture they represent and their effects on society.

Buildings gained a place in social memory enable the development of common feelings that bind people together. Even if they lose their physical existence, they are carried to the future with the traces they leave in the city and in the memories of the citizens. This gives the buildings more meaning than the physical function they carry.

The aim of the study; to draw attention to the necessity of preserving architectural structures, which have important contributions to socio-cultural life, in urban identity and social memory. In this context, Trabzon Sumer Cinema, which is an exemplary case, is the subject of the study. Despite the fact that Sumer Cinema shaped the socio-cultural life of the city and witnessed important events during its existence, there is limited information about the building today. Therefore, in order to compile information about the building, collective memory was used as well as written and visual sources. In this context, interviews were held with five people (A. Celal Ataman, Atay Aktuğ, Bekir Gerçek, Özen Şen ve Ziya Gerçek) who witnessed the existence of the building and used it, and with three academics (Mustafa Reşat Sümerkan, Ömer İskender Tuluk, Veysel Usta) who did research on the building. In the face-to-face interviews, the interviews of the participants who gave consent were recorded with a voice recorder and then converted into written text. Since two of the participants did not give their consent for the audio recording, the interviews with them were transcribed simultaneously.

In the first part of the study, a conceptual framework was created and in the second part, data from research and interviews were examined under the headings; in the literature, the titles of the Sumer Cinema, the characteristics of the place and the Sumer Cinema, the Sumer Cinema with its architecture, the cinema culture in the city and the Sumer Cinema, the socio-cultural life in the city and the Sumer Cinema, the decision process of the destruction of the Sumer Cinema, the reactions to the demolition decision of the Sumer Cinema and the trace of the Sumer Cinema in the city today.

Despite its important contributions to the city, the demolition of the Sumer Cinema was brought to the agenda for various reasons. Among these reasons, Lambert's plan was shown as the strongest support and it was stated that the implementation of the plan would start from the Square. Although the issue was raised in the city council from time to time, it took nearly twenty years for the demolition to be finalized. It was emphasized by both the researchers and the people who used the building that the decision to demolish the building caused great reactions in the city.

As a result, the building was demolished in 1958, despite all the reactions of the citizens. Even today, there are some efforts to keep the information about the structure alive in the public memory. This shows how much effect the building has on the city and its inhabitants. In this context, the relationship between social memory and structure has been revealed within the scope of the study. While cities are rapidly changing and transforming, it has been pointed out that in order to preserve the urban identity and ensure its continuity, the structures that are gained a seat in the social memory should not be destroyed and preserved. Thus, in addition to obtaining data about a building that is important for urban identity, the necessity of preserving the physical existence of such structures in terms of urban identity and continuity has been emphasized.